

Lezing:

Ezechiël 36: 25 - 28

Ik zal zuiver water over jullie uitgieten om jullie te reinigen van alles wat onrein is, van al jullie afgoden. Ik zal jullie een nieuw hart en een nieuwe geest geven, ik zal je versteende hart uit je lichaam halen en je er een levend hart voor in de plaats geven. Ik zal jullie mijn geest geven en zorgen dat jullie volgens mijn wetten leven en mijn regels in acht nemen. Jullie zullen in het land wonen dat ik aan je voorouders gegeven heb, jullie zullen mijn volk zijn en ik zal jullie God zijn.

Johannes 3: 1 – 21

Zo was er een farizeeër, een van de Joodse leiders, met de naam Nikodemus. Hij kwam in de nacht naar Jezus toe. 'Rabbi,' zei hij, 'wij weten dat u een leraar bent die van God gekomen is, want alleen met Gods hulp kan iemand de wondertekennen doen die u verricht.' Jezus zei: 'Waarachtig, ik verzeker u: alleen wie opnieuw wordt geboren, kan het koninkrijk van God zien.' 'Hoe kan iemand geboren worden als hij al oud is?' vroeg Nikodemus. 'Hij kan toch niet voor de tweede keer de moederschoot ingaan en weer geboren worden?' Jezus antwoordde: 'Waarachtig, ik verzeker u: niemand kan het koninkrijk van God binnengaan, tenzij hij geboren wordt uit water en geest. Wat geboren is uit een mens is menselijk, en wat geboren is uit de Geest is geestelijk. Wees niet verbaasd dat ik zei dat jullie allemaal opnieuw geboren moeten worden. De wind waait waarheen hij wil; je hoort zijn geluid, maar je weet niet waar hij vandaan komt en waar hij heen gaat. Zo is het ook met iedereen die uit de Geest geboren is.' 'Maar hoe kan dat?' vroeg Nikodemus. 'Begrijpt u dit niet,' zei Jezus, 'terwijl u een leraar van Israël bent? Waarachtig, ik verzeker u: wij spreken over wat we weten en we getuigen van wat we gezien hebben, maar jullie accepteren ons getuigenis niet. Wanneer jullie me niet geloven als ik over aardse dingen spreek, hoe zouden jullie me dan geloven als ik over hemelse dingen spreek? Er is toch nooit iemand opgestegen naar de hemel behalve degene die uit de hemel is neergedaald: de Mensenzoon? De Mensenzoon moet hoog verheven worden, zoals Mozes in de woestijn de slang omhoog geheven heeft, opdat iedereen die gelooft, in hem eeuwig leven heeft. Want God had de wereld zo lief dat hij zijn enige Zoon heeft gegeven, opdat iedereen die in hem gelooft niet verloren gaat, maar eeuwig leven heeft. God heeft zijn Zoon niet naar de wereld gestuurd om een oordeel over haar te vellen, maar om de wereld door hem te redden. Over wie in hem gelooft wordt geen oordeel uitgesproken, maar wie niet in hem gelooft is al veroordeeld, omdat hij niet wilde geloven in de naam van Gods enige Zoon. Dit is het oordeel: het licht kwam in de wereld en de mensen hielden meer van de duisternis dan van het licht, want hun daden waren slecht. Wie kwaad doet, haat het licht; hij schuwt het licht omdat anders zijn daden bekend worden. Maar wie oprecht handelt zoekt het licht op, zodat zichtbaar wordt dat God werkzaam is in alles wat hij doet.'

Overweging

We zien een schilderij van Fritz von Uhde. Von Uhde was een Duits schilder en cavalerie-officier en werd in 1848 geboren in het plaatsje Wolkenburg in wat toen nog het koninkrijk Saksen was. Een man met een baard en imposante snor. Hij groeide op in een welvarend gezin waar zijn kunstzinnige talenten tot ontwikkeling konden komen. Na een vervelend jaar op de kunstacademie van Dresden meldde hij zich in 1867 aan bij het Saksische leger. Als officier maakte hij diverse veldslagen mee. Hij leerde er ook schilderen met olieverf, van een gespecialiseerde veldslagenschilder.

In 1878 trad Von Uhde uit het leger en legde hij zich helemaal toe op het schilderen. Zijn stijl sluit nauw aan bij zowel het impressionisme als het realisme. Von Uhde was getrouwd en had drie dochters. Na de geboorte van zijn laatste dochter overlijdt zijn vrouw en voedt hij zijn dochters alleen op. Hij had een goede band met zijn dochters en het verklaart ook waarom hij zo vaak kinderen schilderde. Tenslotte wordt hij hoogleraar aan de Academie voor de Beeldende kunst in München waar hij uiteindelijk in 1911 ook komt te overlijden.

Vanaf het jaar 1884 zien we dat von Uhde ook schilderijen gaat maken met expliciet Bijbelse onderwerpen. Van zijn 285 werken zijn 78 religieus te noemen waarvan er dus een vandaag centraal staat. Het is op dit schilderij dat we Jezus en Nicodemus met elkaar in gesprek zien. De schriften liggen opengeslagen en in het licht. De intensiteit van het gesprek straalt van het doek af. Het is duidelijk: hier gaat het niet over koetjes en kalfjes, maar hier gaan twee mannen de diepte in. We zien net als in het verhaal dat het donker is. Nicodemus zit weliswaar voor een venster waarbij het gordijn ver aan de kant is geschoven, maar de lichtval die er is, komt duidelijk van elders. Ook lijkt het licht niet te komen van de lamp die links boven Jezus hangt. Nee, de lichtbron moet zich ergens als het ware achter de kijker bevinden, want het licht valt recht op het gezicht van Nicodemus en in het raam zien we de lichtbron nog enigszins reflecteren als een soort dansende vlammetjes in de nacht....

Twee mannen die een diepgaand gesprek voeren in de nacht. En om preciezer te zijn, het zou wel eens de paasnacht kunnen zijn. Want bij de evangelist Johannes trekt Jezus driemaal op naar Jeruzalem. En deze eerste keer was hij gegaan om het Paasfeest te vieren en in het gedeelte hiervoor hebben we net gehoord hoe hij vurig met een zweep in de handen de tempel had schoongeveegd.

En dan in de nacht, de paasnacht, zoekt Nicodemus hem op. De paasnacht waarin we gaan van het donker naar het licht. Waar de paaskaars als het nieuwe licht wordt binnengedragen en we onze doop gedenken door soms even met onze hand het water te beroeren. Het is dan eigenlijk ook niet zo verwonderlijk dat we hier Jezus en Nicodemus horen spreken over doop en wedergeboorte....

Maar hoe dan ook het is vooral ook nacht en we kunnen ons afvragen waarom wordt dit gesprek eigenlijk midden in de nacht gevoerd? Zegt dat iets over Nicodemus die heimelijk met Jezus komt spreken? Of staat de nacht hier voor een niet-weten. De nacht als een tijd van vragen, twijfelen en onzekerheid. Een tijd ook van letterlijk niet-zien.

En bij de evangelist Johannes mogen we dat zelfs nog wel sterker aanzetten, want bij hem is de nacht, de duisternis, ook de chaos: het tegendeel van de schepping. Bij Johannes staat licht tegenover duisternis, de dag tegenover de nacht. Is het ook daarom niet dat Jezus straks het zeggen zal in hoofdstuk 8: *“Ik ben het licht voor de wereld. Wie mij volgt loopt nooit meer in de duisternis, maar heeft licht dat leven geeft.”* En ook het einde van het gesprek lijkt op dit punt scherp als Jezus zegt: *Wie kwaad doet, haat het licht; hij schuwt het licht omdat anders zijn daden bekend worden. Maar wie oprecht handelt zoekt het licht op, zodat zichtbaar wordt dat God werkzaam is in alles wat hij doet.’*

Toch kunnen we ons wel voorstellen waarom Nicodemus heimelijk in de nacht naar Jezus toekomt. Nicodemus was de man van de gevestigde orde, van het establishment. Jezus was dat duidelijk niet en was eerder de rebel uit Galilea die notabene zojuist nog met zijn zweep door de tempel was getrokken. Zij samen gezien worden op klaarlichte dag behoorde niet tot de opties.... Nicodemus was dus van de gevestigde orde. Een invloedrijk persoon uit de kring van de schriftgeleerden, de farizeeërs. Hij is lid van het sanhedrin en elders valt te lezen dat Nicodemus een vermogend man was. En deze gevestigde, geziene en invloedrijke leraar van Israël gaat in deze nacht, deze paasnacht, het gesprek aan met die andere leraar Jezus. Vanzelfsprekend opent Nicodemus dan ook het gesprek. Als man van de gevestigde orde wil hij de toon zetten. ‘Rabbi,’ zegt hij, ‘wij weten dat u een leraar bent die van God gekomen is, want alleen met Gods hulp kan iemand de wondertekens doen die u verricht.’

Nicodemus herkent en erkent Jezus dus als leraar maar door een wat paternalistisch ‘wij weten’ wordt het gezag waarmee Nicodemus dit zegt, onderstreept, zijn positie bepaalt en kan de theologische discussie beginnen. Jezus ziet echter niks in zo’n soort discussie, breekt hem af en begint een gesprek. Jezus zegt: alleen als je opnieuw geboren wordt, kun je te koninkrijk van God zien. En als je dus niet opnieuw geboren wordt, valt er niet iets te zien, is het donker zoals de nacht waarin deze Nicodemus en Jezus met elkaar in gesprek zijn...

Jezus zegt dus eigenlijk dat het van iets anders afhangt dan van je theologische kennis, je maatschappelijke positie of dat je tot het establishment behoort en met veel daadkracht namens anderen denkt te mogen spreken...

En dat gezegd hebbende is het misschien goed om nogmaals naar het schilderij te kijken waarvan we tenminste nog één aspect hebben laten liggen, namelijk dat de schilder Fritz von Uhde zijn Bijbelse schilderijen in het decor van zijn eigen tijd schilderde.

En ook in dit schilderij zien we in het meubilair, haar- en kledingstijl de tijd van Fritz van Uhde terug. Zo bracht hij dit oude verhaal letterlijk dichtbij. En als we met die ogen nog eens preciezer kijken naar deze geschilderde Nicodemus dan zien we opeens dat hij een zwarte toga aanheeft met een witte boord of misschien wel bef zoals predikanten of hoogleraren gewoon waren te dragen en zoals we nog steeds wel zien....

Nu draag ik, behalve hier in de Ekklesia, normaliter een zwarte toga. En dat was overigens vooral ook omdat mijn vrouw Paola dacht dat zwart wat beter zou afkleden. Op die zwarte toga draag ik echter wel gekleurde stola's met daaronder een priesterboordje dat het geheel eerder weer wat Anglicaans maakt...In de traditie staat een witte of beige toga meer voor de liturgische traditie die het priesterlijke aspect onderstreept en vond na de liturgische vernieuwing en oecumene opgang ook in onze kerken. Vanuit een andere traditie onderstreepte de klassieke zwarte toga meer het aspect van de leraar en heeft een overlap met toga's die bijvoorbeeld ook hoogleraren dragen. Vroeger kon je zelfs aan de kwastjes en vouwen zien waar een predikant gestudeerd had en of je dus met een rekkelijke of een precieze te maken had. Iets wat voor u vandaag dus maar raden en gissen blijft... ☺

Maar het is hier dat von Uhde deze Nicodemus schildert als een predikant in een zwarte toga, of anders wellicht als een professor, maar in ieder geval als een moderne schriftgeleerde, als een geestelijk leraar uit zijn dagen. Als een theoloog die gewend is om de discussiëren over de bijbel, om het geloof over te brengen en in dogma's en allerlei leerstellingen het geheel duidelijk in te kaderen.

En dat is nu dan ook precies wat hier aan de hand is. Tegenover Nicodemus die als schriftgeleerde, als dominee van toen, een wereld vertegenwoordigt van weten en van zekerheden, opent Jezus hier een wereld van niet-weten, van ontvankelijk worden voor, van vertrouwen op. Niet het verstand wijst hier primair de weg, maar wil de geest waaien. Gaat het er om dat je wordt wedergeboren. Pas dan zul je zien, wordt de nacht, dag, het duister licht. En waar Nicodemus zich positioneerde als leraar die de theologische discussie wel eens even zou openen, kan hij vanaf nu alleen maar luisteren naar Jezus en vragen stellen. Het is dat moment dat de schilder denk ik heeft vastgelegd. We zien hier niet meer de stellig zelfverzekerde Nicodemus, maar we zien hier een zoekende mens, een man die hangt aan de lippen van Jezus. We zien in zijn ogen werelden opengaan. Hij is van leraar weer leerling geworden....

Deze lezing over het gesprek tussen Jezus en Nicodemus staat vaak centraal op de zondag na Pinksteren, zondag Trinitatis, de zondag van de Drie-eenheid. En juist rondom dit dogma zien we in de geschiedenis een soort zelfde botsing tussen enerzijds een leerstellige rationele benadering en anderzijds een meer intuïtieve benadering die de nadruk legt op het ontvankelijke.

De leer rondom de Drie-eenheid is vaak gehoord als een dogma dat je als het ware moet doorslikken of niet. En inderdaad vooral de Westerse kerk heeft dit dogma langs rationele lijnen altijd verdedigd totdat het juist met dezelfde rationaliteit werd ontkend toen schriftgeleerden wetenschappers werden. Terwijl de Oosterse kerk die weg nooit en bewust ook niet heeft bewandeld. Daar is de drie-eenheid eerder een uitdrukking van een mysterie, een geheim, dat niet is te begrijpen, maar dat op een ander vlak ligt dan je ratio. En als je het kunt zien als een uitdrukking van een geheim dan blijft er ruimte. Dan kan de geest blijven waaien...

Nu hetzelfde is denk ik ook gebeurt met het begrip dat Jezus hier als antwoord op Nicodemus naar voren brengt. Opnieuw geboren worden, wedergeboren worden. Ook daarvan heeft onze traditie een begrip gemaakt waarmee vaak elkaar de maat werd gemeten. Was je wedergeboren of juist niet? En hoe wist je dat dan? Voer voor schriftgeleerden....

Nicodemus neemt het zelfs letterlijk en vraagt hoe kan een mens opnieuw geboren worden als hij al zo oud is? In het antwoord van Jezus blijkt dan dat het gaat om een geboren worden uit water en geest, gaat het om een geboren worden uit God. Jezus wijst hier op de tweede betekenis die dat woord 'wedergeboren' kan hebben en waar het hier om gaat. Het betekent 'van bovenaf geboren worden'. Van bovenaf, van uit God. Dat is een perspectiefwisseling. Kijken met Gods ogen, leven in Zijn Geest, zijn weg bewandelen. Indirect wijst Jezus hier terug naar de beginne waarin er verhaald wordt dat de mens pas een levend wezen werd toen hij de adem van God kreeg. Adem, wind, geest, het is allemaal hetzelfde woord.

Als we ontvankelijk worden, soms misschien die rationele kaders loslaten of laten vieren, dan kan er ruimte komen voor de geest die waait als de wind waarheen hij wil. Dan horen we niet zo zeer onze eigen stem discussiëren, maar dan komt Zijn Stem in ons aan het woord. Dan worden wij leerling, dan hebben wij de houding van een leerling en kijken wij op naar Hem die onze leraar is en laten wij ons richten. Je gaat er dus anders door in het leven staan.

Ik moest daarbij denken aan wat de psychiater Victor Frankl zei over mensen in het algemeen: *Uiteindelijk moet een mens zich niet zozeer afvragen 'wat is de zin van mijn leven?' maar zich realiseren dat hijzelf door het leven bevraagd wordt.*

Ben ik – met de nadruk op ik – ben ik dus op zoek naar betekenis, naar wie God is of zou moeten zijn of durf ik ontvankelijk te worden, waardoor mijn ik niet meer in de weg staat, maar ik ontvankelijk word, opmerkzaam voor de vragen die het leven stelt, voor de geest die waaien wil, voor de stem van Eeuwige die ook in mij aan het woord wil komen...

Het gesprek tussen Nicodemus en Jezus heeft een open einde. Toch hebben we wel een vermoeden want we komen Nicodemus nog twee keer tegen in het evangelie. Hij staat op voor Jezus als andere schriftgeleerden met Jezus aan het discussiëren zijn en ten slotte is hij bij het kruis van Jezus te vinden waar hij samen met Jozef van Arimatea Jezus begraaft. Nicodemus heeft een mengsel bij zich van mirre en aloë en zo balsemen ze Jezus en wikkelen hem in linnen.

Blijkbaar was Nicodemus leerling van Jezus geworden én leerling gebleven en juist daarin is hij ons vandaag tot leraar.

Amen

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeden.nl
info@ekklesialeden.nl